

ПОТРЕБЕН Е НОВ МОДЕЛ НА РАЗВОЈ И СТАБИЛИЗАЦИЈА НА ЕКОНОМИЈАТА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

ДОЦ. Д-Р КРСТЕ ШАЈНОСКИ

Економски факултет - Штип, Република Македонија

krste.sajnoski@yahoo.co.uk

Apstract

The biggest global economic crisis since World War II, despite the global implications, imposed a need the Republic of Macedonia to reconsider the strategy of development in order to escape from the vicious circle of slow growth, or the trap of low level equilibrium. It is a priority for a country with low level of development and high unemployment. The country needs a strategy of export-oriented growth that will deliver a reduction in unemployment, living standard growth and macroeconomic stability. Republic of Macedonia as a country outside the Euro-Atlantic integration, its development can not rely on imports of foreign capital. It is an important factor, but can not be a major, much less unique, especially in conditions of uncertainty in achieving the commitments of integration. Moreover, such an orientation, was too vulnerable even for countries of the European Union, because of the repercussions of the steep exit of such capita.

Consistent with the realization of commitments to join the Euro-Atlantic integration, Macedonia pay a high price (by low growth rates, high unemployment and growth in foreign indebtedness), implementing agreed policy of macroeconomic stabilization (liberalizing current and capital transactions, maintenance of internal convertibility and the fixed exchange rate). So far the Macedonian economy experienced its own example that achieving macroeconomic stability is not a sufficient condition for the initiation and acceleration of growth. It loses its meaning if it is accomplished at the expense of development. Macroeconomic policy showed that RM had a successful stabilization, realized primarily as stability of the exchange rate and prices, but left out the expectation that it will create a favourable environment for investment and growth.

Вовед

Не впуштајќи се во расправите дали македонското стопанство излезе од кризата или не, во ситуација кога во развиените економии се

прават напори да се избегне опасноста од нејзино манифестирање како „криза со двојно дно“, нема сомнение дека Република Македонија е исправена пред предизвикот да го преиспита постојниот модел на развој и стабилизација на економијата на земјата. Ниските стапки на раст, високата стапка на невработеност, големата сиромаштија, постојаниот пораст на надворешно-трговскиот дефицит и порастот на задолженоста таквата потреба ја наметнуваа уште и пред избувнувањето на најголемата економска криза по Втората светска војна. Влошувањето на состојбите во текот на кризата и особено начинот („спасувај се кој како може“) и средствата за нејзино надминување во развиените земји и во помалку развиените пазарни економии во подем (заведување на протекционистички мерки и манипулирање со националните валути) дефинитивно наметнуваат итно да се рedefинира моделот за развој и стабилизација кој не дава резултати кои би придонесле земјата да излезе од долготрајната транзиција, на патот на одржлив економски развој и вистинска општествена преобразба.

I

Нема причини поради кои треба да продолжи досегашната практика на остварување на макроекономска стабилност која не води кон покренување и забрзување на растот на економијата. Не се работи, значи, за напуштање на политиката на макроекономска стабилност, туку за нејзино моделирање во насока да создава и одржува поволен амбиент за инвестирање и раст. Во овој контекст бесмислени се укажувањата дека се остварува макроекономска стабилност, и покрај споменатите проблеми што таа ги генерира. Мора да се има предвид сознанието дека целите на стабилизацијата (одржување на стабилно ниво на цените и стабилен девизен курс) се само средство за остварување на развојните цели на земјата. Нивното координирање е претпоставка за успешна (вкупна) макроекономска политика. Точно е дека нема рационален развој без стабилни услови на стопанисување, но ни стабилноста не е тоа што треба да биде доколку не придонесува за покренување и забрзување на развојот.¹

Поаѓајќи од тоа дека прашањето на растот и развојот е директно зависно од инвестициите (обем, структура, потекло) логично е причините за незадоволителниот раст и развој да се бараат, меѓу другото, и во пазарот

---

¹ „Теоретски е неспорна тезата за макроекономската стабилност како поволен амбиент за инвестиции и раст, но исто така е точно дека самата стабилизација не е доволен услов за покренување и забрзување на растот“. (Отворени предизвици на македонската економија, Научен собир во МАНУ, 2004 година).

на капитал, како дел на финансискиот пазар, во неговата поставеност во однос на другите сегменти на пазарот (на стоки и услуги и на работна сила), во институциите и инструментите на пазарот на капитал и во амбиентот за инвестирање. Имајќи го предвид ограничувањето за обемот на трудот, ќе се задржам на неодржливоста на монетарната стратегија во чија основа е фиксниот девизен курс на денарот како номинално сидро на внатрешната рамнотежа, поради тоа што неповолно влијае врз амбиентот за инвестирање воопшто, а особено врз развојот на извозно-ориентирано стопанство. Притоа, мора да се има предвид дека Македонија е мала земја и нејзиниот развој треба да се темели врз растот на извозот.

II

Со оглед на тоа што инвестициите се еден од клучните фактори на економскиот развој, изостанувањето на растот, секако, е последица и на недоволниот обем на инвестиции (и домашни и странски). Меѓутоа, за потребите на нашето истражување нас не интересира кои се причините за недоволните вложувања. Најчесто, со право се укажува на тоа дека од примарно значење се ниското ниво на домашно штедење и недоволниот прилив од странство. А тие се ниски зошто земјата е сиромашна и мал пазар. Меѓутоа, ако се задоволуваме со ваков одговор, изгледа како земјата да западнала во маѓепсан круг: нема доволно домашни заштеди, а ни странски прилив на средства зошто сме недоволно развиени и мал пазар, а на такво ниво на развој сме зошто не можеме да инвестираме повеќе отколку што тоа го правиме сега (а сега не остваруваме задоволителен раст).

Ваквата статичка логика не ја отсликува целата вистина во врска со можностите за инвестирање во земјата. Точно е дека инвестициите се јавуваат како употреба на штедењето (домашно и/или странско). Меѓутоа, нивниот обем зависи од штедачите, од оценката што им е поповолно: да го потрошат заработеното или да заштедат еден дел. А тоа колку ќе заштедат зависи од односот меѓу сегашната пропуштена можност за потрошувачка на доходите и поголема потрошувачка или зголемена корисност во иднина. Како што вели проф. д-р Методија Несторовски², инвестициите го воспоставуваат тој однос. А разбирливо е дека штедачите ќе се определат за инвестирање (да одложат или да жртвуваат дел од можната потрошувачка денеска) доколку тоа им обезбеди поголема потрошувачка или зголемена корисност во иднина. Од овој аспект актуелно е прашањето

---

² Д-р Методија Несторовски: Економија на инвестициите, Економски факултет, Скопје, 2000, стр.3

на амбиентот за инвестиции во земјата. Тој мора да се подобрува за да се изврши прераспределба на штедењето во полза на инвестирањето поради очекувањето на поголема корисност во иднина. Да не зборуваме за пренасочување и на високите девизни заштеди на населението во банките (кои ги депонираат во странски банки за ниски камати) или ги чуваат “под перници”.

Прашање е зошто домашните инвеститори не инвестираат доволно, а странците се воздржани особено кога се работи за нови инвестиции?

Незадоволителната стапка на раст, присутна во изминатите години, неспорно укажува дека постои голема потреба за зголемување на инвестициите за да се обезбеди позабрзан и одржлив развој. Средствата се потребни за ревитализација, модернизација и проширување на производството со нови производи, наменети за странските пазари, со оглед на малата апсорпциона моќ на домашниот пазар. Инвестиции се потребни да се следат и применуваат современи решенија од техничко технолошкиот прогрес, да се унапредуваат човечките ресурси особено знаењето, образовното ниво, квалификациите и т.н. Само вложувањата во сите овие пунктови водат кон зголемување на продуктивноста на трудот, а “економистите се согласуваат дека продуктивноста е најважниот поединечен фактор кој го детерминира економскиот растеж”³.

Во овој контекст веќе може да се постави прашањето дали недоволното ниво на инвестиции, поради што изостанува растот, не е и последица на неповолниот амбиент за инвестирање, во смисла на постоење на висок ризик за бизнис (и кога може да се утврди, но и кога нема можности да се процени, заради отсуство на консеквентни пазарни односи), неефикасна правна држава, недоволно регулирани односи меѓу менаџерите и акционерите во фирмите, корумпираност во општеството и тн.

На амбиентот за инвестирање влијаат и вонекономските надворешни и внатрешни шокови. Тие создаваат претстава за конфликтност на општеството, а бидејќи такви општества не генерираат економски раст- политичкиот ризик е сериозна бариера за домашните, а уште повеќе и за странските инвестициони вложувања.

---

³ Проф. д-р Михаил Петковски: Платниот биланс и извозот, прилог во истражувачкиот проект: Стратегија за извоз на Република Македонија, МАНУ, 1999, стр.177

Академикот Богоев⁴, во една прилика, оцени дека една од главните причини за ниските развојни резултати лежи во неактивната, недефинираната и неконзистентната политика во однос на агрегатната понуда, односно во отсуството на јасна програмска ориентација на владата кон реалниот сектор, кон стопанството, кон неговите структурни, управувачки, техничко-технолошки, извозни и конкурентски приспособувања. Според него тоа е сега областа во која е потребна суштинска промена на курсот на економската политика и на преокупацијата на државата, институциите, банките и науката, со основна цел да се направи вистински пресврт кон забрзувањето на економскиот раст и динамизирање на производството, извозот и вработувањето.

На причините за неповолниот амбиент за инвестирање во земјата, повеќе години наназад, укажуваа и други експерти. Меѓутоа, работите не се менуваат на подобро. Тоа укажува на недоволниот слух на носителите на макроекономската политика за сознанијата на науката, а тоа е уште една причина за манифестирање на резерви кон инвестирањето како активност чии ефекти се проектираат на подолг рок.

III

Сознанијата за важноста на инвестициите во динамизирањето на развојот воопшто и потребите за инвестирање во Македонија недвосмислено упатуваат кон тоа поконкретно да се објаснат причините за недоволното инвестирање во земјата. Притоа, незаобиколна е расправата за моделот на развој и стабилизација на економијата на земјата со оглед на тоа што досегашното остварување на ценовна стабилност во земјата и стабилноста на интервалутната вредност на домашната валута (одржување фиксен курс спрема еврото), не придонесе за остварување на задоволителни стапки на раст на БДП, на вработеноста, во зголемувањето на животниот стандард, во урамнотежувањето на односите со странство. Во економската литература ваквите ситуации се познати како “замка на ниското ниво на рамнотежа” или како “маѓепсан круг на бавниот раст”⁵.

---

⁴ Ксенте Богоев: Приоритетите на македонската економија...op.cit., стр.XVI

⁵ Ксенте Богоев: Приоритетите на македонската економија, прилог во зборникот: Отворени предизвици на македонската економија, Научен собир во МАНУ, 2004 година, стр. VI.

Табела 1.**Селектирани економски индикатори за стопанските движења
во периодот 2001-2009 година**

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Стапка на реален пораст на БДП (%)	-4,5	0,9	2,8	4,1	4,1	4,0	6,1	5,0	-0,5
Инфлација (крај на период)	3,7	1,1	2,6	-1,9	1,2	2,9	6,1	4,1	-1,6
Салдо на буџет. биланс (% од БДП)	-7,2	-5,7	-1,1	0,0	0,2	-0,5	0,6	-0,9	-2,6
Салдо на тековна сметка (%од БДП)	-6,9	-10,0	-4,0	-8,4	-2,7	-0,4	-7,6	-12,8	-6,9
Покриеност на увозот со девизни резерви (месечна)	4,8	4,0	4,2	3,5	4,4	5,3	4,6	3,4	4,9
Трговски биланс (мил. долари)	-527	-806	-851	-1139	- 1063	-1261	-1638	-2572	-2157
Стапка на невработеност	30,5	31,9	36,7	37,2	37,3	36,0	34,9	33,8	32,2
Надворешен долг (% во БДП)	43,5	43,5	39,7	38,7	39,1	37,8	-	-	-
Надворешен долг (% во БДП)- по нова методологија				48 ,1	54,1	47,9	47,6	49,2	56,9
Девизни резерви (мил. долари)	775	735	903	975	1325	1866	2240	2108	2290
Просечен девизен курс МКД/ЕУР	60,91	60,98	61,26	61,34	61,30	61,19	61,18	61,27	61,27
Пондерирани активни каматни стапки (%)	19,4	18,4	16,0	12,4	12,1	11,3	10,2	9,7	10,1

Извор: Основни економски индикатори за Република Македонија, НБРМ, ажурирано на 16.08.2010 година

Нема сомнение дека реализираниот концепт на стабилизација на економските текови немал намера да заврши во “замката на ниско ниво на рамнотежа”, меѓутоа, факт е дека неговото спроведување испорача ниски стапки на раст на БДП, намалување на вработеноста и зголемување на невработеноста, пораст на надворешно-трговскиот дефицити зголемување на надворешниот долг. Може да се каже дека успешно се остваруваше политиката на стабилизација како цел, меѓутоа, изостанаа ефектите од остварената стабилизација како средство. Се поставува прашањето: што е тоа што ја дерогира, инаку, неопходната стабилизациона политика само на цел сама за себе, а не и како услов за покренување и забрзување на растот

и покрај тоа што постои свест за тоа дека “комплексното сфаќање на макроекономската стабилност претпоставува не само ниски стапки на инфлација, ниски буџетски дефицити, туку и задоволителни стапки на економски раст и ниски стапки на невработеност”⁶.

Економската мисла во земјата има објаснување за тоа како се случи политиката на стабилизација да заврши како макроекономска рамнотежа на сметка на развојот. Причината е во доследното одржување на фиксниот курс на денарот по секоја цена (и кога генерира нестабилност во економските односи со странство. Таквите активности влијаеја на тоа цената на банкарските кредити да е многу висока, а како последица на тоа да се избегнуваат долгорочни инвестициони зафати. Тоа не можеше да не се одрази врз динамиката на растот. Во такви услови реалниот сектор не беше мотивиран за долгорочни инвестициони вложувања. Го запостави реструктурирањето и модернизирањето и се сврти кон борбата за опстанок, користејќи краткорочни кредити за обртни средства со високи камати. Со таквата политика стапките на денарските депозити беа за 6-7 процентни поени повисоки од стапките на девизните депозити. Тоа беше последица на неизбежното одржување на повисоко ниво на денарско штедење, за да се избегне притисок на девизниот пазар за купување на девизни средства, а со тоа и врз курсот на денарот.

И проф. д-р Глигор Бишев⁷ смета дека “земјата што го избира режимот на фиксен девизен курс за интермедијарна цел на монетарната политика не може да има ниту една друга економска варијабла за своја трајна цел. Се осигурува стабилност на една цена на финансиските пазари-девизниот курс, но затоа се произведува максимална варијабилност (нестабилност) на останатите цени на финансиските пазари, особено на каматните стапки. Притоа се жртвува и стабилноста и економскиот растеж”.

На последиците од апрецијацијата на вредноста на денарот, која е логична последица на нелогичната позиција во системот, укажа проф. д-р Наталија Николовска⁸. Преценетиот курс станува основна причина за

---

⁶ Таки Фити: Макроекономската стабилност и растот, Научен собир во МАНУ: Отворени предизвици на македонската економија, 2004 година, стр.4

⁷ Глигор Бишев: Политики на управување со агрегатната побарувачка, Научен собор во МАНУ: Отворени предизвици на македонската економија, 2004 година, стр.78

⁸ Наталија Николовска: Македонија во глобализацијата- модел за системска економска криза, Научен собир во МАНУ: Отворени предизвици на македонската економија, 2004 година, стр. 242

супституција на домашното производство со увозно со сите придружни процеси (дезинвестирање, дезиндустријализација, деаграризација, намалување на вработеноста, раст на непроизводната потрошувачка и тн.) Парадоксот во случајов, беше во тоа што, според неа, Македонија стана дел од глобалната пазарна економија со нереална цена на курсот, а таквата цена ја презеде информативната, алокативната и редистрибутивната функција (секако и селективната-К.Ш.). Во тој контекст нормални се последиците: огромно одлевање на домашните ресурси во странство и генерирање на високо задолжување на земјата преку порастот на надворешно-трговскиот дефицит.

Со ваквата монетарна стратегија се генерираше увозно зависно стопанство, наместо извозно ориентирано, што приличи на мала земја каква што е Македонија. По сè се чини дека се исцрпуваат последните можности за развој воден врз основа на долг (вклучувајќи практика на позајмувања за враќање на стари долгови). Земјата е пред предизвикот стабилизационата политика да ја услогласи со нов модел на развој (стратегија на извозно воден раст).

IV

Промената на макроекономската политика на стабилизација, која се потпира на монетарната стратегија во чија основа е политиката на фиксен девизен курс како главно сидро на внатрешната макроекономска стабилност не значи напуштање на стабилизацијата, туку нејзино продолжување врз воспоставување на објективна и цврста врска меѓу домашната и интервалутарната вредност на националната валута. Со нив може поединечно да се манипулира, но не може неограничено долго. Меѓутоа, што е подолго толку се понеповолни и ефектите од манипулирањето. Во секој случај доаѓа моментот кога мора да се направи корекција на девизниот курс со која ќе се изедначат структурите на цените во домашната со структурите на цените на земјите наши најзначајни партнери, на ниво кое ќе генерира побрз развој (извозно поддржуван) и подобрување на состојбите во секторот на економски односи со странство.

Неспорно е дека со воведувањето и одржувањето на надворешна конвертибилност на домашната валута (и со политика на фиксен девизен курс) се изнудува борба за попрофитабилно работење на фирмите, со јасна последица, оние кои не можат да се приспособат и да банкротираат. Меѓутоа, таквата политика е ефикасна само доколку, со нивото на девизниот курс (согласно развојната стратегија) се овозможи подинамичен и поурамнотежен развој на односите со странство. Во спротивно, доколку

утврдениот курс е на ниво што извозно го дестимулира поголемиот дел од стопанството (а го стимулира увозното), нерамнотежата е неизбежна, а оние кои не можат да се снајдат со увозот, изложени се на банкротство. По сè изгледа дека ова второво ни се случи.

Со пресвртот во макроекономската политика на стабилизација треба да се создадат поповолни услови, за поголем број субјекти, борбата за опстанок да ја заменат со борба за извозно ориентиран раст, преку зголемување на инвестирањето во опрема, технологија, иновации, образование и тн.

Не треба да има сомневање дека промената во стратегијата, за поголем број на субјекти, ќе создаде поволни услови за да почнат да преземаат прифативен ризик за инвестирање. Меѓутоа, притоа, треба да се има предвид дека таквата иницијална каписла треба да биде поддржана и со други мерки и промени во однесувањата за да не се разводни притисокот што ќе го врши генералната политика на стабилизација. Од пресудно значење е пазарната присила која, преку дерегулацијата и либерализацијата на односите со странство, треба да ја наметне профитабилноста како мотив за стопанисување. Свое влијание во оваа насока може да се остварува и со унапредувањето на правната држава, со натамошниот развој на берзата, со акцент на нејзината сигурност и ефикасност, со развојот на институционалните инвеститори и другите инвестициони посредници, со оспособување на кадри за работење со долгорочни хартии од вредност, со унапредување на ефикасноста во информирањето преку создавање на еднаков пристап на сите субјекти до адекватни, точни и брзи информации и тн.

Заклучок

Пресвртот во макроекономската политика на стабилизација може да се оствари на два начина (освен доколку некој не смета дека и кај нас е возможен голем прилив на странски директни инвестиции, со кој состојбите можат да се подобрат). Прво, под претпоставка да се оцени дека постојнава структура на стопанство (по бројните стечаи и ликвидации) е она што го бара (што е интерес на) земјата, да се изврши корекција на девизниот курс на денарот на ниво што ќе генерира намалување на тековната сметка во билансот на плаќањата (со пораст на извозот, а не со намалување на увозот, вклучувајќи и дефицит кој би можел непречено да се финансира). Корекцијата може да биде еднократна (девалвација) или да се пристапи кон флукутирање на курсот за да се дојде до ниво на рамнотежа во односите со странство. Со ова не се загрозува декларираната

надворешна конвертибилност на денарот иако странските доверители кои своите побарувања ги држат во денари (нема информација колкави се тие средства), ќе претрпат штета за износот на депресијацијата и времето, ќе ја изгубат довербата во денарот. Меѓутоа, ако во наредниот период курсот се стабилизира, довербата повторно ќе се врати.

Вториот начин претпоставува изведување на комплексна реформа во која ќе се обезбеди поголема конзистентност на развојната политика и политиката на макроекономска стабилизација, со намера да се поддржи подинамичен развој на извозно ориентирано стопанство во услови на ценовна стабилност (и на општото ниво на цените и на девизниот курс) откако со корекција на курсот ќе се изврши изедначување на структурата на цените меѓу земјата и странство (со нашите најзначајни економски партнери), на ниво кое ќе генерира поурамнотежени економски односи со странство. На ваквиот пристап повеќе одговара водење на политика на фиксен девизен курс на домашната валута или флукуирачки со памали маргини на отстапување. Доколку под такви услови на среден рок се обезбеди ценовна стабилност, рамнотежа во односите со странство, задоволителна стапка на растеж, пораст на стандардот и зголемување на бројот на вработените, тоа значи дека се создадени услови за воведување на надворешна конвертибилност, како израз на фактичка состојба, а не израз на престиж, што скапо го плати земјава, преку генерирањето на неповолни услови за инвестирање. Декларираната надворешна конвертибилност на денарот, всушност, е клучната причина за доследното спроведување на политиката на фиксен девизен курс како главно сидро на внатрешната макроекономска стабилност.

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

- [1] Вјекослав Мајхснер, (1966), „Спољна монетарна стабилност и нестабилност“, Економски факултет, Скопје.
- [2] Д-р Методија Несторовски, (2000), „Економија на инвестициите“, Економски факултет, Скопје.
- [3] „Отворени предизвици на македонската економија“, (2004), Научен собир во МАНУ, Скопје
- [4] Зоран Ставревски, (2002), „Избор на оптимална монетарна стратегија и инструменти за монетарно регулирање на Народна банка на Република Македонија“, НБРМ, Скопје.
- [5] „Стратегија за извоз на Република Македонија“, (1999), МАНУ, Скопје.

- [6] Milutin Cirovic: “Monetarna ekonomija” (1987), European centre for peace and development university for peace, Beograd.